

VIKBA11 Selekční jazyky 1

Úvod do problematiky

Přednáška č. 1 (komb. studium) – 19.10.2007

*Filozofická fakulta Masarykova Univerzity, Kabinet knihovnictví -
Ustav české literatury a knihovnictví
podzim 2007*

Mgr. Josef Schwarz
schwarzjv@seznam.cz

Vstupní informace

◆ KDO

◆ CO

◆ JAK

◆ PŘEDPOKLADY KLASIFIKACE

◆ ZÁKLADNÍ POJMY A OTÁZKY

KDO - přednášky

◆ Mgr. Josef Schwarz

■ CV

- ◆ studium: [ÚISK FF UK Praha](#), 1993-1999
- ◆ UK-ETF – [Český teologický tezaurus](#) 1995-1999
- ◆ [Parlamentní knihovna](#) – [EUROVOC](#) 1998-2001
- ◆ [nezávislý informační konzultant](#) 2002-2006
- ◆ SVI FF UK, 2007->
- ◆ výuka SJ na FF MU, 2003->
- ◆ výuka SJ na [ÚISK FF UK Praha](#), 2006->

■ Specializace

- ◆ selekční jazyky, indexace, terminologie, obsahová správa a analýza databází, testování a hodnocení vyhledávacích systémů, redakční a editorská činnost

KDO - vy, studenti

- nápady
- názory
- nezatíženost tradicí
- nezatíženost „provozní slepotou“
- vlastní zkušenosti
- pochybnosti
- otázky

CO - obsah

- ◆ pořádání znalostí – *knowledge organization (KO)*
  - ◆ informační objekty, dokumenty
  - ◆ vyhledávání informací – *information retrieval (IR)*
  - ◆ selekční jazyky (SJ) – *information retrieval languages (IRL)*
  - ◆ obsahová analýza, indexace/klasifikace
-
- ◆ *základní pojmy, principy, metody, vztahy, procesy, klíčové problémy, nejdůležitější trendy, významné systémy*
  - ◆ *získání základního přehledu a schopnosti orientace*

CO – časová osnova (IS MU)

◆ 5.10 PŘEDNÁŠKA (D)

- Vstupní informace
- Úvodní diskuse

◆ 12.10. CVIČENÍ (D)

◆ **19.10. PŘEDNÁŠKA (K)**

◆ 26.10. PŘEDNÁŠKA (D)

- Základní pojmy, vztahy, terminologie, teorie SJ
  - ◆ Vybrané otázky klasifikace
  - ◆ SJ z pohledu lingvistiky

◆ 2.11. CVIČENÍ (D)

◆ **9.11. PŘEDNÁŠKA (K)**

CO – časová osnova (pokr.)

◆ 16.11. PŘEDNÁŠKA (D)

- Morfologie a struktura SJ

◆ 23.11. CVIČENÍ (D)

◆ **30.11. PŘEDNÁŠKA (K)**

◆ 7.12. PŘEDNÁŠKA (D)

- Metodika tvorba a správy SJ

◆ 14.12. CVIČENÍ (D)

◆ **21.12. ZÁVĚREČNÁ DISKUSE (D+K)**

JAK

- ◆ interaktivní výuka založená na otázkách, diskusi a podpoře kreativního a kritického myšlení
- ◆ důraz na samostudium, iniciativu a aktivitu
- ◆ elektronická komunikace a e-learning
  - IS MU
    - ◆ literatura
    - ◆ základní pojmy z oblasti SJ

PŘEDPOKLADY KLASIFIKACE

- ◆ podmínky pro získání zápočtu
  - 4 povinné úkoly
  - aktivita na přednáškách a cvičeních
    - ◆ průběžné získávání bodů
      - *1 bod = 1 dílek puzzle*
      - *minimálně jeden bod*
      - *nejlepší tři – nemusí se zúčastnit kolokvia*
  - kolokvium

Bez jazyka není komunikace, aneb, role SJ v informačních systémech

◆ Příklady různých typů SJ

- předmětový katalog portálu [Seznam](#)
- [Tezaurus Eurovoc](#)
- [Kód banky](#)
- [Klíčová slova](#)
- [Číselníky ČSÚ](#)
- [Mezinárodní desetinné třídění](#)

Číselník bank (příklad)

Kód banky	Název banky
0100	Komerční banka a.s.
0300	Československá obchodní banka a.s.
0400	Živnostenská banka a.s.
0600	GE Capital Bank, a.s.
0710	Česká národní banka
0800	Česká spořitelna a.s.
2100	Českomoravská hypoteční banka
2400	eBanka, a.s.
2500	Interbanka a.s.
2600	Citibank a.s. Praha
2700	HVB Bank Czech Republic, a.s.
3300	Česká konsolidační agentura
3500	ING Bank N.V.
4000	Dresdner Bank CZ, a.s.

Pojem

◆ vymezení pojmu

- intenze, extenze
- sémiotický (sémantický) trojúhelník
(souvislost se třemi světy K. Poppera)

Klasifikace – základní pojmy

klasifikace: (třídění, systematika)

biologie - **taxonomie:**

lékařství – **nosologie:**

kategorie:

třída:

notace:

fazeta:

Klasifikace – základní pojmy

klasifikace: 1. [*system*] (**třídění, systematika**) Uspořádání pojmů nebo jiných entit do tříd a dalších skupin (podtříd apod.) za účelem vyjádření jejich sémantických vztahů. - 2. [*proces*] (**třídění**) Přidělování notací (znaků tříd) klasifikačního systému za účelem vyjádření obsahu dokumentu.

biologie - **taxonomie:** klasifikace organismů

lékařství – **nosologie:** nauka o třídění nemocí

kategorie: Primární členění speciálního klasifikačního systému nebo hlavní třídy obecného systému. Kategorie obsahují nejobecnější pojmy s širokou extenzí a chudou intenzí.

třída: Skupina klasifikovaných pojmů vzniklá na základě shodných charakteristik za účelem definování sémantických vztahů mezi nimi, která je označena notací.

notace: Symbol vyjádřený posloupností znaků, který se používá k označení tříd klasifikačního schématu, popř. systém těchto symbolů zahrnující i pravidla pro jejich užívání (notační systém).

fazeta: Kategorie entit (množina podtříd) vytvořená uplatněním jedné klasifikační charakteristiky (principium divisionis), která je pro danou kategorii (třidu) podstatná, strukturální.

(zdroj: TDKIV)

Arbitrárnost klasifikace I.

- *Nebeský bazar blahodárných poznatků*
(Eco: *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*, s. 185)
  - ◆ zvířata se dělí na:
    - patřící císaři
    - vycpaná
    - ochočená
    - selátka
    - sirény
    - bájná zvířata
    - toulavé psy
    - zvířata zahrnutá do této klasifikace
    - co jsou jako šílená
    - nespočitatelná
    - namalovaná tenkým štětcem z velbloudí srsti
    - a tak dále
    - která rozbila džbán
    - která zdálky připomínají mouchu
- *V čem je problém?*

Arbitrárnost klasifikace II.

◆ Menu restaurace XYZ

- Polévky
- Teplé předkrmy
- Doporučujeme / Speciality podniku
- Dietní jídla nealkoholické pivo
- Ryby
- Dobroty z pivovarského pašíka
- Pokrmy z grilu
- Steaky
- Dětská jídla
- Ostatní jídla
- Něco malého k pivu

Arbitrárnost klasifikace III.

- ◆ Šumivý odrůdový vermut aneb Sommeliér úpí
  - Aperitivy
    - ◆ Martini
    - ◆ Campari
  - Víno
    - ◆ Víno rozlévané
    - ◆ Víno bílé
    - ◆ Víno červené
    - ◆ Vína z Velkých Pavlovic
    - ◆ Šumivá vína
  - Vermut
  - Sekty
  - Svařené víno

Arbitrárnost klasifikace IV.

◆ Teologická Summa (T. Akvinský)

- psychopatologické jevy
  - ◆ nadpřirozený původ – d'ábelské vidiny a démonologické posedlosti
  - ◆ přirozený původ
    - stultitis (slabomyslnost)
    - epilepsie
    - phrenesis
    - lethargie
    - mánie
    - melancholie
    - amentia (pravé šílenství)

- *Zdroj: Milan Černoušek. Šílenství v zrcadle dějin. Praha, 1994, s. 181.*

Arbitrárnost klasifikace V.

Základní kategorie biologické taxonomie

◆ dříve:

■ říše:

- ◆ rostliny
- ◆ živočichové

◆ nyní

-> *molekulární biologie (2. polovina 20. století)*

■ nadříše

- ◆ prokaryonta (Monera) [*jednoduché jednobuněčné organismy*]
  - (např. bakterie)
- ◆ eukaryonta (Protista) [*organismy s buněčným jádrem s chromozomy*]
  - říše
    - houby (Fungi)
    - rostliny (Plantae)
    - živočichové (Animalia)

Příklad ideologického řešení (EWT)

◆ EWT – European Women's Thesaurus

Lexikum:

-w = not women (např. pensions -w)

- „ideological reversal od standard indexing language which mostly uses the general term for information on men, and women are named separatetly“ (EWT, s. ix)

Struktura:

women's archives

RT archives

women's archives

RT bookshops

women's organizations

RT organizations

- „An important ideological choice when making the references in the use of RT in place of NT for terms with a women's aspect such as 'companies' and 'women's companies'; by regarding women's companies as a RT instead of a NT they are placed on the same level as 'ordinary' (=general/men's) companies and hence not regarded as something different or inferior“ (EWT, s. iii) → [zpět](#)

Příklad normativní definice

- ◆ **ČSN 01 0193:** „*Selekční jazyk je řízený soubor lexikálních jednotek vybraných z přirozeného jazyka a užívaných k vyjádření témat dokumentů*“
- ◆ **Korigovaná definice (pracovní):** „*Selekční jazyk je umělý jazyk určený pro vyjádření obsahu dokumentů. Skládá se ze slovníku, tj. řízeného (strukturovaného) souboru pořadacích znaků, dále pravidel jejich tvorby a pravidel jejich užívání při věcném zpracování a vyhledávání dokumentů.*“

Fazety na příkladu menu

(pozn.: j=jídla, n=nápoje)

◆ „dichotomické“ fazety

- -> dichotomická klasifikace (Porfyrios)
- obsah masa (j)
  - ◆ bezmasé (proč je „vegetariánské“ méně vhodné?), masové
- obsah alkoholu (j, n)
  - ◆ alkoholické, nealkoholické
- obsah soli/cukru (j)
  - ◆ sladká, slaná

Fazety na příkladu menu (pokr.)

(pozn.: j=jídla, n=nápoje)

◆ „diskrétní“ fazety

- gramáž (j) / objem (n)
  - ◆ 50 g, 100 g, 150 g, ...
  - ◆ 0,04 l, 0,2 l, 0,3 l, 0,5 l ...
  - ◆ -> viz též Počet osob
- doba přípravy (j)
  - ◆ hotová jídla, minutky, delší doba přípravy
- úprava (j, n)
  - ◆ vaření, pečení, grilování
  - ◆ svaření, mixování

Fazety na příkladu menu (pokr.)

(pozn.: j=jídla, n=nápoje)

◆ „diskrétní“ fazety

- denní doba (j, n)
  - ◆ snídaně, svačina, oběd, večeře
- pořadí konzumace (j, n)
  - ◆ aperitiv, předkrm, hlavní jídlo+příloha, dezert, digestiv
  - ◆ -> fazeta obvykle používaná ve většině reálných lístků
- počet osob (j)
  - ◆ jedna, více
- dieta (j)
  - ◆ bezlepková, diabetická, racionální, ...
- místo původu (j, n)
  - ◆ země, region, ...

Fazety na příkladu menu (pokr.)

(pozn.: j=jídla, n=nápoje)

◆ „spojité“ fazety

- -> fuzzy množiny
- cena (j, n)
  - ◆ 0 až X Kč
  - ◆ (zdarma, levné, drahé, ...)
- teplota (j, n)
  - ◆ -X až Y °C
  - ◆ (chlazené, studené, teplé)

Příklad fazet dle ČSN 01 0193

- letadla

- ◆ *podle účelu* ← fazetový indikátor

- nákladní letadla
- osobní letadla

- ◆ *podle uživatele* ← fazetový indikátor

- civilní letadla
- vojenská letadla

◆ Art and Architecture Thesaurus (*Facets and hierarchies*)

Souhlasíte s tímto tvrzením?

- ◆ *...XXX... selekční jazyky, tj. SJ založené na přirozeném jazyce (např. ...XXX...), používají uživatelé raději než ...XXX... selekční jazyky, tj. SJ založené na notačním systému (např. ...XXX...).*
- ◆ *namísto „XXX“ doplňte odborné termíny a vyjádřete svůj názor*